

Przyczynek do fauny żądłówek Polski południowej
 Contribution à la connaissance des Aculéates (Hym.)
 de la Pologne meridionale

podał

W. NIESIOŁOWSKI.

Cały czas wojny aż do końca lipca 1944 r. przeżyłem w miejscowości Lubasz, sąsiadującej z miasteczkiem Szczucin, które leży tuż nad Wisłą w odległości 40 kilometrów na północ od Tarnowa. Tak bliższa, jak i dalsza okolica Szczucina, a więc i rozległe lasy ciągnące się długą linią równoległą do brzegów Wisły są zupełną płaszczyzną, a tylko północny brzeg lasu leży na znaczniejszym wzniesieniu, jakby na potężnym wale, długim na kilka kilometrów, a 100 do 300 metrów szerokim. Wał ten pokryty jest wysokopiennym, przeważnie sosnowym lasem. Reszta lasu nisko położona, jest po większej części wilgotna, często bagnista, chłodna, bez żadnej polany, czy większej kwiecistej łąki leśnej; teren dla entomologa nie bardzo zachęcający.

Część lasu na owym piaszkowym wale została przed wojną wyrąbana, a na jej miejsce zaprowadzona nowa kultura leśna. Wśród młodych, w znacznej części zmarniałych sadzonek, rozkrzewiły się miejscami kepy odrosli z pozostawionych pniaków dębowych, gdzieśgdzie krzaki jeżyny, malin (*Rubus*), a pomiędzy nimi dosyć bogata roślinność zielna, w szczególności rumian (*Anthemis*), świerzbica (*Knautia*), drjakiew (*Scabiosa*), lyszcze baldaszkowaty (*Gypsophila fastigiata*), różne baldaszkowate (*Umbeliferae*), a przede wszystkim duża ilość macierzanki (*Thymus serpyllum*), wreszcie wrzosa (*Calluna vulgaris*). Ten kilkohektarowy kawałek lasu był w czasie wojny niemal wyłącznie terenem mej entomologicznej działalności. Południowy, piaszczysty, suchy, silnie nasłoneczniony stok tej „mej górki“ był miejscem zbornym dla wielu gatunków owadów, a w szczególności dla kserofilnych błonkówek (*Hymenoptera*).

Nie mogąc zajmować się moją specjalnością, tj. motylami, głównie z powodu niemożności zbierania motyli nocnych do światła i przynęty, zacząłem zbierać zlotki (*Chrysididae*), któ-

rych znaczne ilości spotykałem na drewnianych zabudowaniach folwarcznych, później zaś na owym zrębie leśnym. Dalsze wycieczki nie były zbyt bezpieczne. Na inne błonkówki nie zwracałem uwagi, brałem jednak *Apidae* i *Vespidae*, które uważałem za rzadsze, o ile mi przypadkowo wpadły w ręce. Dopiero w 1942 r. zachęcony przez dra Zabłockiego (obecnie prof. Uniw. w Toruniu), zacząłem zbierać skrzętnie wszystkie żądłowki (*Aculeata*). Zbiorek mój jest przeto wynikiem przygodnego, bezplanowego zbierania, nie może więc dać obrazu fauny żądłówek Lubasza, jest on tylko wykazem niewielu gatunków znalezionych na małym, pobieżnie badanym kawałku lasu.

Nie ulega jednakże wątpliwości, że ta moja „górką piaskowa“ jest niezwykłym, rzadko spotykanym biotopem. Występują tam w znaczniejszych ilościach gatunki gdzieindziej u nas rzadkie lub bardzo rzadkie, a nawet gatunki skądinąd w Polsce nie wykazane. Tak np. *Epeolus productus* Thoms. i *E. cruciger* Pz. są tam pospolite; *Ammobates punctatus* F., a zwłaszcza *Epeoloides coecutiens* F. są niezbyt rzadkie; spotyka się tam południowe gatunki jak *Crocisa major* Mor. i *Croc. truncata* Pérez, kilka gatunków *Coelioxys*, *Scolia hirta* Schrk., *Batozonus laticercida* Pall. i i.

W zbiorze można łatwo zauważyć nieproporcjonalnie dużą ilość niektórych pszczoł pasożytniczych do ich żywicieli. Tak np. na zebranych 16 *Epeoloides coecutiens* jest tylko jeden okaz *Macropis labiata* F.; na 50 okazów *Epeolus productus* i *variegatus* zaledwie kilkanaście *Colletes* i t. p. Przyczyną tego była bez wątpienia niemożliwość swobodnego poruszania się po lesie, a więc i trudność spotkania owych brakujących żywicieli, ale też po części i moje niedostateczne interesowanie się nie pasożytniczymi pszczolami.

Jestem przekonany, że w normalnym czasie, przy możliwości poruszania się bez przeszkód po całej okolicy, znależliby się w lesie Lubaskim nie tylko owi nie spotkani przeze mnie żywiciele pasożytów, lecz także wiele innych ciekawych i rzadkich gatunków, zwłaszcza gdyby badaniem fauny tamtejszej zajął się specjalista obeznany dokładnie z biologią błonkówek.

Cały zbiór oznaczał profesor Uniwersytetu w Toruniu Dr Jan Zabłocki, po części także prof. Uniw. we Wrocławiu Dr Jan

Noskiewicz, za co obydwom tym Panom składam na tym miejscu serdeczne podziękowanie.

Nie mogąc z wyżej podanych powodów stwierdzić w jakich ilościach występują zebrane przeze mnie błonkówki na badanym terenie, podaję moje spostrzeżenia tylko przy niewielu gatunkach, wszystkie zaś inne wymieniam zaznaczając czas pojawu.

Wykaz gatunków.

Apidae.

Prosopis gibba S. Saund. VII.; *Colletes cunicularius* L. IV., *fodiens* Geoffr. VII., *succinctus* L. VIII., IX.; *Sphcodes monilicornis* K. VII., *scabricollis* Wesm. IX., *fuscipennis* Germ. VI., *gibbus* L. IX., *longulus* Hag. IX., *divisus* K. IX., *pellucidus* Sm. V., VIII., IX.; *Halictus rubicundus* Christ. VII., VIII., *sexcinctus* F. V., VI., VIII., *maculatus* Sm. IX., *zonulus* Sm. VIII., *major* Nyl. IX., *nitidus* Pz. VI., VIII., IX., *quadrinotatus* K. IV., *calceatus* Scop. IX., *rufitarsis* Zett. VI.—VIII., *Perkinsi* Blüthg. VII., IX.; *Andrena minutula* K. IV., *cineraria* L. IV., *carbonaria* L. (*pilipes* F.) VI., *albicans* Müll. IV., V., VI., *tibialis* K. V., *clarkella* K. IV., *nitida* Geoffr. V., *ventralis* Imh. IV., *ruficrus* Nyl. IV., *cingulata* F. VI., *pectoralis* Schmdkn. VI., *vaga* Pz. (*ovina* Klg.) IV., *lapponica* Zett., IV., *praecox* Scop. IV., *fuscipes* K. VIII., IX., *chrysopyga* Schenck. V., *flavipes* Pz. IV., *gravida* Imh. (*extricata* Sm. — *fasciata* Nyl.) IV., *ovatula* K. (*convexiuscula* K., *afzejiella* K.) VII., *sericea* Christ. (*albicus* K.) IV., *labiata* Schk. V., VI., VII.; *Dasy-poda plumipes* Pz. VIII.; *Panurgus calcaratus* Scop. VII.; *Macropis labiata* F. VII.; *Anthophora pubescens* F. VII., VIII., *quadrifasciata* Vill., *retusa* L. V., *parietina* F. V.; *Eucera longicornis* L. V.; *Megachile maritima* K. VII., *argentata* F. VII.; *Osmia rufa* L. (*bicornis* L.) V., *uncinata* Gerst. V., *leucomelaena* K. VII.; *Anthidium strigatum* Latr. VII.; *Nomada sexfasciata* Pz. V., *succincta* Pz. IV., V., *roberieotiana* Pz. VIII., *pusilla* Lep. subsp. *lepeletieri* Pér., *lineola* Pz. IV., VII., *alboguttata* H. Sch. VI., *bifida* Ths. IV.; V., *opaca* Alf. V., *ruficornis* L., *glabella* Ths. VI., *mutabilis* Mor., V.; *Melecta armata* Pz. V;

Crocisa major M o r. VII., VIII., spotykałem co roku po kilka okazów. *Croc. truncata* P é r. VII., zdaje się być rzadka, spotkałem tylko jeden okaz. — *Epeolus productus* T h o m s. VII. występuje licznie (w zbiorze 25 ok.), *Epeolus variegatus* L. (*cruciger* P z.) VIII., również pospolity (23 ok.), obydwie te gatunki można było zebrać w ilości znacznie większej. *Epeoloides coecutiens* F. VII. *Coelioxys quadridentata* L. VI., *conoidea* Kl. VII., VIII., *elongata* L e p. VII., IX., *brevis* E v e r s m. VII.; *Ammobates punctatus* F. VII. nieliczna, spotkałem tylko sześć okazów.

Wszystkie wymienione pasożytnicze pszczoły zbierałem wyłącznie na macierzance (*Thymus serpyllum*).

Chrysididae.

Omalus aeneus F a b r. VII. bardzo rzadka. *Holopyga gloriosa* F a b r. var. *chrysonota* F ö r s t e r VII. nieliczna. *Hedychridium roseum* R o s s i VIII. spotykałem tylko na baldaszkowatych (*Umbelliferae*) nie zbyt rzadko. *Hedychridium ardens* C o q. VIII rzadka. *Hedychrum gerstaeckeri* C h e v r. VI. VII. VIII. IX. pospolita, przeważnie na rumianach (*Anthemis*), często na lyszczu baldaszkowatym (*Gypsophila fastigiata*), rzadziej na macierzance. *Hedychrum nobile* S c o p. VI. VII. VIII. bardzo pospolita na tych samych roślinach jak poprzednia. *Hedychrum rutilans* D a h l b. VII. VIII nie liczna, głównie na baldachach.

Parnopes grandior P a l l. VII., VIII., na macierzance w pobliżu kolonii *Bembex rostrata*, nie płochliwa, daje się nakryć zatruwaczką; cztery okazy. *Chrysis pustulosa* A b e i l l e VI. VII. na drewnianych budynkach; w r. 1941 jeden okaz, w 42 nie spotkałem, w r. 43 nierzadka, w r. 44 znowu nie spotykana; widocznie występuje co drugi rok. *Chrysis gracillima* F ö r s t e r. (*saussurei* C h e v r.) VI, na sztachetach i płotach folwarku dosyć pospolita. *Chrysis cyanea* L. VI. VII. pospolita. *Chrysis ignita* L. wszędzie bardzo pospolita. VI do IX. — *Chrysis succincta* L. VI., VII., VIII. nie rzadka, przeważnie na baldachach; na budynkach jej nie spotykałem. *Chrysis viridula* L. VII., tylko jeden okaz na baldachach. *Chrysis sybarita* F ö r s t e r VI., na drewnianych budynkach dosyć liczna. *Chrysis fulgida* L. VI., VII. na tych samych miejscach i tak samo co drugi rok liczniej spotykana, jak *Chr. pustulosa*.

Cleptes semiauratus L. VII, tylko jeden okaz na baldachach marchwi w ogrodzie.

Vespidae.

Eumenes coarctatus L. V.; *Symmorphus sinuatus* F. VI. IX; *Vespa vulgaris* L., *germanica* F., *rufa* L., *saxonica* F., *silvestris* Scop., *media* Deg.

Sphegidae.

Cerceris rybyensis L., *arenaria* L., *Philanthus triangulum* F. IV. VIII. IX., *Solenius vagus* L., *Bembex rostrata* L., *Nysson dimidiatus* Jur. VII.; *Tachysphex panzeri* Lind. VII.; *Mellinus arvensis* L. VIII., IX., *sabulosus* F. VIII., *Hoplisus quinquecinctus* F. VI.; *Psammophila hirsuta* Scop.

Psammocharidae.

Pompilus viaticus L. XI., *rufipes* F. VII.; *Batozonus lacerticida* Pall. (*Pompilus quadripunctatus* Rossi) jeden okaz na baldachach.

Sapygidae.

Sapyga clavicornis Sm.

Tiphidae.

Tiphia femorata F.

Mutillidae.

Smicromyrme rufipes F.

Scoliidae.

Scolia hirta Schrank.

Uwagi o gatunkach rzadszych i mniej znanych.

Andrena ruficrus Nyl. Wczesnowiosenny gatunek, uważany przez Stoeckherta za północny. W Polsce wykazany z okolic Krakowa (P. Łoziński) i z kilku okolic Śląska.

Andrena pectoralis Schmiedkn. Gatunek raczej południowy, prawdopodobnie submedyterrański, o nieustalonym jeszcze zasięgu. W Polsce nie był dotychczas obserwowany.

Andrena lapponica Zett. Gatunek charakterystyczny przede wszystkim dla Europy północnej i górzystych części Europy środkowej, znany jednak także z szeregu stanowisk niżowych.

U nas występuje szczególnie licznie w Tatrach, Karpatach i na Pomorzu, ponadto wykazany z okolic Wrocławia, Legnicy, Łowicza, Ojcowa oraz z Sudetów. Samice zbierają pyłek prawie wyłącznie na borówkach (*Vaccinium*).

Andrena gravida Imh. Gatunek pospolity w Europie zachodniej i w zachodnich częściach środkowej; w Polsce już bardzo rzadki. Dotychczas był obserwowany kilkakrotnie na Pomorzu (okolice Słupska) i na Śląsku.

Nomada pusilla Lep. ssp. *Lepeletieri* Pér. Pasożytuje u *Andrena gravida* Imh. i posiada analogiczny z nią zasięg. Z Polski dotychczas nie wykazana.

Nomada opaca Alf. Niedawno stosunkowo opisany pasożyt pszczołki *Andrena fulvida* Schck.; w Polsce znaleziony w okolicach Łowicza przez K. Drogoszewskiego.

Nomada glabella Thoms. Pasożyt *Andrena lapponica* Zett. W Polsce nie był dotychczas obserwowany. Ma zasięg borealno-alpejski, ze stanowiskami na niżu; odwiedza, podobnie jak gatunek żywicielski, głównie kwiaty borówek.

Anthophora pubescens F. Gatunek o submedytterrańskim typie rozszedlenia, szczególnie pospolity w Europie południowo-wschodniej i w krajach śródziemnomorskich. W Europie środkowej znany z szeregu wyspowych stanowisk, aż po Brandenburgię i Pomorze ku północy. W Polsce wykazany z okolic Krakowa, Wrocławia, Nakła, Bydgoszczy, Poznania, Opatowa Kieleckiego, Łowicza i z zachodniego Pomorza.

Anthophora quadrifasciata Vill. Rozszedlony, podobnie jak poprzedni gatunek, w Europie środkowej, jednak rzadszy. W Polsce znany z okolic Legnicy, Wrocławia, Sułowa koło Milicza (Noskiewicz) i Łowicza (Drogoszewski).

Megachile argentata F. Jest częstym mieszkańcem niżu polskiego, bardzo charakterystycznym dla okolic piaszczystych. Gnieździ się w luźnym piasku, używając do budowy gniazd zwykle liści brzoźowych. Żyją u niej liczne gatunki pszczoł pasożytnych, przede wszystkim *Coelioxys afra* Lep., *Coelioxys brevis* Eversm., *Coelioxys quadridentata* L., *Coelioxys mandibularis* Ny1. i *Dioxys tridentata* Ny1. Na omawianym stanowisku polawiałem jedynie *Coelioxys brevis* Eversm. i *C. quadridentata* L.

Osmia uncinata Gerst. Wykazuje w zasadzie rozmieszczenie borealno-alpejskie, ma jednak także liczne stanowiska na niżu. Gnieździ się po brzegach lasów lub w jasnych lasach, szczególnie sosnowych, zbierając pyłek głównie z kwiatów borówek. Pasożytem jej jest rzadko u nas spotykana *Sapyga similis* F.

Crocisa major Mor. Gatunek submedyterrański, znany w Europie środkowej tylko z nielicznych stanowisk. W Polsce wykazany w Jasienicy koło Brzozowa (Śnieżek) i z Betkowa pod Łowiczem (Drogoszewski). Pasożytuje u *Anthophora quadrifasciata* Vill.

Crocisa truncata Péř. Nowy dla fauny Polski gatunek, znany z Europy południowej i z Węgier. Schwytałem tylko jeden okaz samicy, dla potwierdzenia oznaczenia byłyby pożądane jeszcze dalsze egzemplarze, szczególnie zaś samce.

Ammobates punctatus F. Jest pasożytem porobnicy *Anthophora bimaculata* Pz., trafia się jednak znacznie rzadziej niż gatunek żywicielski. W Polsce jest znany z Betkowa pod Łowiczem (Drogoszewski), z okolic Kalisza, Poznania (Torka) i Wrocławia.

Epeoloides coecutiens F. Gatunek ten, uważany za jeden z najrzadszych w rodzinie pszczołowatych na terenie Europy środkowej, zbierałem na wspomnianej górcie piaskowej w ilości względnie dużej, gdyż jest ich w zbiorze 16 okazów, a to 11 samic i 5 samców. Jeśli weźmiemy pod uwagę, że górcza ta jest tylko małą częścią wału, ciągnącego się kilka kilometrów i o ile się w poprzednich latach przekonałem, jest na nim więcej podobnych miejsc, które w czasie wojny były dla mnie niedostępne — to możnaby przypuścić, że *Epeoloides coecutiens* jest w tamtych lasach dosyć liczny. Dziwnym wydaje mi się, że na tym miejscu znalazłem w ciągu trzech lat tylko jeden okaz *Macropis labiata* F. żywiciela tego pasożyta, zaś *Macr. fulvipes* F. wcale nie spotkałem. Widocznie gnieździły się one gdzieś na innym, odpowiedniejszym dla nich miejscu, zaś *Ep. coecutiens* zbierały się na górcie piaskowej tylko dla pobrania pokarmu z macierzanki (*Thymus*). Roślin, które odwiedzają gatunki *Macropis*, a mianowicie *Lysimachia vulgaris*, *Lythrum salicaria*, *Cirsium* ani *Heraclium* nie spotkałem też nigdzie w pobliżu.

Résumé.

L'étude comprend une liste des Aculéates (Hyménopt.), collectionnés par l'auteur entre 1940—1944 dans des terrains sablonneux et forestiers de Lubasz, localité située sur la Vistule, au nord de Tarnów. Ce qui appelle surtout l'attention dans ces terrains c'est l'apparition, dans un même habitat, des espèces méridionales *Anthophora quadrifasciata* Vill., *Anthophora pubescens* F., *Crocisa major* Mor., *Crocisa truncata* Pér., à côté des formes septentrionales: *Andrena lapponica* Zett., *Nomada glabella* Thoms., *Osmia uncinata* Gerst., et des espèces occidentales: *Andrena gravaida* Imh., *Nomada pusilla* Lep. ssp. *lepeletieri* Pér. Un autre trait caractéristique du terrain étudié c'est l'apparition nombreuse des espèces plutôt rares ou très rares comme *Epeoloides coecutiens* F., et *Ammobates punctatus* F.

Les espèces *Crocisa truncata* Pér., *Andrena pectoralis* Schmiedk., et *Nomada glabella* Thoms., sont nouvelles pour la faune de Pologne.